

Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Toplumsal Liderliği

Muhammed Ali Rüstemiyan

Bu makale, Kur'ân ve Sünnet açısından Peygamber'in (s.a.a) siyasî hâkimiyeti meselesini ele almaktadır. Makalede, İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde Hz. Peygamber'in, risalet, tebliğ ve hidayetle yanı sıra siyasî liderlik yükümlülüğünü de üstlendiği ilgili ayetler çerçevesinde ispatlanmaktadır.

Giriş

Peygamber'in (s.a.a) siyasî hâkimiyeti hakkında Kur'ân-ı Kerim'de geçen ayetler birkaç gruba ayrılabilir:

1. Peygamber'e (s.a.a) itaatle ilgili ayetler.
2. Peygamber'in (s.a.a) velayeti ve onun müminlere önceliğini konu eden ayetler.
3. Peygamber'in (s.a.a) hükmüne dikkat çeken ayetler.
4. Peygamber'i (s.a.a) toplumsal işlerde eksen olarak tanıtan ayetler.
5. Müminleri, teşriinin rükünlerinden biri olarak Peygamber'e (s.a.a) imana çağıran ayetler.

1. Peygamber'e (s.a.a) İtaatle İlgili Ayetler

Bu grup ayetler, Peygamber'e (s.a.a) itaati çeşitli şekillerde ele almıştır. Bazı yerlerde "itaat edilmek" bütün peygamberlerle (a) ilgili hedefler arasında gösterilmiştir:

"Biz her peygamberi, Allah'ın izniyle ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik"¹

Bazı yerlerde de Peygamber'e (s.a.a) itaate Allah'a itaatin devamında yer verilmiştir:

"Kim Resul'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."²

İster *"Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ululemre de."*³ ayetinde olduğu gibi emir kipi iki kez tekrarlınsın, ister *"Ey iman edenler! Allah'a ve Resulü'ne itaat edin, işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin."*⁴ ayetindeki gibi emir kipi *"ve"* bağlacı kullanılarak bir kez zikredilsin asıl maksat Peygamber'e (s.a.a) itaatin emredilmesidir. Allah'a itaatin gerekliliği ise apaçık bir şeydir; burada hatırlatma amaçlı zikredilmiştir. Çünkü Allah'a itaatin farz oluşu, kelam tartışmalarında söz konusu edildiği gibi, Allah'ın Mevla oluşunun akıl aracılığıyla tanınmasıyla hâsıl olur.

Şu halde bu ayetlerde Allah'a itaatin emredilmesi, insanların bizatihi bildikleri bir şeye irşat etme amacı taşımakta; Peygamber'e itaatin Allah'a itaatin bir devamı olduğu hakikati beyan edilmektedir. O halde bu ayetlerde sadece Peygamber'e itaat etmeğe emretmekle yetinilmeyip, Allah'a itaatin de emredilmesi, insanları, bizatihi kendi akıllarıyla da kavradıkları bir şeye irşat etme amacı taşımaktadır; o da Peygamber'e itaatin Allah'a itaatin bir devamı olduğu hakikatini beyan etmektir.) Bunun delili, Allah'a itaatin hiçbir ayette tek başına geçmiyor olmasıdır. Nitekim pek çok ayette ya Allah diğer farzların yanında Peygamber'e itaati emretmiştir: *"Namazı kılın, zekâtı verin; Peygamber'e itaat edin ki merhamet göresiniz."*⁵ ya da söz konusu emir peygamberlerin dilinden aktarılmıştır: *"Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."*⁶

Peygamber'e İtaatin Anlamı

İtaatin, "emri yerine getirmek" anlamına geldiğini kabul edersek, peygamberlerin emir ve yasak getirmemeleri durumunda itaatin anlamını

1-Nisa, 64.

2-Nisa, 80.

3-Nisa, 59.

4-Enfal, 20.

5-Nur, 56.

6-Şuara, 108.

tasavvur etmek mümkün olmaz; çünkü böyle bir durumda onlar sadece Allah'ın emirlerini aktaran araçlar olurlar, dolayısıyla da ayetlerde geçen *"Resul'e itaat edin"* ifadesi, *"Allah'a itaat edin"* ifadesinin tekrarından ibaret olur. Hâlbuki bu ifadenin bu şekilde anlaşılmasını sağlayacak hiçbir karine yoktur. Sıradan insanların sözü bile böyle saptırıcı istiarelerden uzakken fasihlik bakımından en üstün söz olan Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerinin böylesi istiarelerden uzak olduğu apaçık bir gerçektir.

Öte yandan, bu güçlük, *"Kim Resul'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."*, *"Biz her peygamberi, Allah'ın izniyle ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik."* gibi ayetlerde daha da artmaktadır. Çünkü o zaman bu ayetlerdeki sözün gereği, Allah'ın insanlara kendisine itaat etmeleri için izin vermesi olacaktır!

İşlerin Peygamber'e Havalesi

Yukarıda geçen ayetler ile peygamberlerin kendi kavimlerine emirlerini nakleden ayetlere dikkat edilmelidir. Tıpkı Hz. Musa'nın Harun'a, halkın arasında kalmasını ve onları ıslah etmesini istediği talimatı gibi:

"Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavmimin içinde benim yerime geç ve onları ıslah et."¹

Yine Harun'un insanlara emri gibi:

"Sizin Rabbiniz şüphesiz merhametli olan Allah'tır. Şu halde bana uyunuz ve emrime itaat ediniz."²

Hz. Musa'nın Harun'a "Bana itaatsizlik mi ettin?" diyerek çıkışması:

"Emrime asi mi oldun?"³

Aynı şekilde Allah, müminleri Peygamber'in talimatlarına muhalefet etmekten sakındırmaktadır:

"Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."⁴

Peygamberlerin (a.s), kavimlerini önce Allah'a ibadete ve onun

1-Âraf, 142.

2-Taha, 90.

3-Taha, 93.

4-Nur, 63.

indirdiği hükümlere uyarak elde edilebilecek ilahi takvaya çağırdığı ve sonra da kendilerine itaate davet ettikleri ayetler:

"Dedi ki: Ey kavmim, ben sizin için açık bir uyarıcıyım. Allah'a kulluk edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."¹

Allah'ın, kendi izniyle insanlar arasında onların iyiliğine olan şeyleri emretmesi için işi peygamberlere havale ettiği ve halkın da onlara itaat etmesi gerektiği açıkça görülmektedir.

Rivayetlerde de, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin şahitliğiyle işlerin Peygamber'e (s.a.a) havale edilmesi meselesi muhtelif şekillerde gündeme getirilmiştir. Pek çok rivayet, *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının"*² ayetinin deliliyle işleri Peygamber'e (s.a.a) havale etmeyi³ ve din işlerini ona bırakmayı⁴ emreder; neyi helal sayarsa helaldir, neyi haram ederse haramdır⁵ ve halkın işlerinin Peygamber'e havale edildiğinden bahseder.⁶

Peygamber'e İtaatin Sınırları

Peygamber'e itaat konusunda tartışılan meselelerden biri de müminlerin itaat ederken tabi olmaları gereken sınırlardır. Ayetler ve bu mesele hakkında nakledilen rivayetler Peygamber'e itaati Allah'a itaat seviyesinde kabul eder. Ne bu ayetler, ne de diğer ayetler bu konuda belli bir sınır tayin etmiş değildir. Allah'a itaat mutlak olduğu ve Allah'a itaatte bir sınır tasavvur edilmediğine göre Peygamber'e itaat de aynı mutlaklığa sahiptir. Bu doğrultuda, *"Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ululemre de"*⁷ ayetini tefsir eden müfessir ve âlimler, *"ululemr"*e itaat de mutlak olduğundan, ululemrin masumiyetini ispat etmeye çalışmışlardır; çünkü masumiyet olmaksızın hiç kimse mutlak itaate layık olamaz.⁸

1-Nuh, 2-3.

2-Haşr, 7.

3-Allame Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 17, s. 6, hadis: 7.

4-Allame Meclisî, age., c. 25, s. 331.

5-Allame Meclisî, age., s. 10, hadis: 19.

6-Allame Meclisî, age., s. 331.

7-Nisa, 59.

8-Bkz: Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 4, s. 39; es-Sabunî, *et-Tibyan*, c. 3, s. 236; Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, c. 5, s. 180

Peygamber'in Siyasî Hâkimiyetiyle İlgili Diğer Ayetler

Bu konuya dair ayetlerde, Peygamber'e itaatin bireysel ve toplumsal bütün işleri kapsadığı beyan edilmiştir. Burada biz, örnek olarak *"Peygamber size ne veriyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının"* ayetinin nüzul sebebinden bahsedeceğiz. Mesele ganimetin bölüşülmesiyle ilgilidir. Ayetin nüzulüne sebep olan olay, hem toplumsal hem de bireysel menfaatlerle alakalıdır. Bu olayda, Peygamber'in umumi gelirler hakkında karar verici olduğu, maslahat icabı ganimeti, savaşa katılanlar arasında eşit olmayan bir biçimde bölüştürebileceği hakikatinin aşikâr olduğuna işaret edilebilir. Her ne kadar bu ayetin manası genelse de Peygamber'in bütün buyruklarını -rivayetler de bunu beyan etmektedir- kapsamaktadır.

Peygamber'e İtaat Hakkında Şüpheler

Peygamberlere (a.s) itaat konusunda, bir kısmı doğrudan din meselesi ve dinin insanların hayatındaki rolüyle ilgili, diğer kısmı özellikle İslâm diniyle alakalı bazı şüpheler ortaya atılmıştır. Birinci kısım hakkındaki tartışma bu makalenin mevzusu dışındadır ve bağımsız bir araştırmaya ihtiyaç duyar. Bununla birlikte, Kur'ân-ı Kerim'de hem önceki peygamberler söz konusu edildiği, hem de din hakkında genel meseleler gündeme getirildiğinden ikinci kısım hakkında yapacağımız açıklamalarla belli ölçüde birinci kısım da izah edilmiş olacaktır.

Bazıları Kur'ân-ı Kerim ayetlerine dayanarak dinin halkın günlük hayatıyla irtibatı olmadığı ve Peygamber'in mümin toplum üzerinde hâkimiyeti bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Hz. Peygamber'i, sadece, mebde ve meâd konusundaki mesajı tebliğ etmek üzere Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olarak tanıtmışlar, dini de yalnızca bu iki meseleye odaklanmış bir şey biçiminde tefsir etmişlerdir. Bu yüzden de topluma liderlik ve bireysel hayata müdahaleyi peygamberlerin görev alanı dışında saymışlardır. Önceki bahislerde belli ölçüde Kur'ân-ı Kerim'e göre dinin ve Peygamberlerin konumu meselesinden bahsetmiştik. Burada ise doğrudan Peygamber'in toplumsal olmayan işlerdeki göreviyle ilgili ayetleri ele alacağız.

Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberin Sakındırıldığı Şeyler

Peygamber'in sakındırıldığı şeyler olduğuna delil getirilen ayetlerden biri, Hz. Peygamber'e hitap eden şu ayettir:

"Senin yapacağın bir şey yoktur; ister tövbelerini kabul eder, ister onlara azap eder"¹

Bu ayet, ayetin siyakından ve müfessirlerin açıklamalarından anlaşıldığı üzere², Müslümanların Uhud Savaşı'nda yenilmesi hadisesiyle ilişkilidir. Uhud Savaşı'nda yenilgi alınmış, Bedir savaşında ise zafer kazanılmıştır. Ayet, Hz. Peygamber'in (s.a.a) Allah tarafından gönderildiğini ve bu yenilginin onunla ilgili olmadığını anlatmak istemektedir. Bunun delili, Müslümanların belli bir konumdan mı nasiplendiklerinden şüphe duymalarına cevaben Allah'ın bütün her şeyi kendisine tahsis ettiğini bildiren sonraki ayettir:

"Hepsi tamamen Allah'a aittir"³

Bununla birlikte ayet, bazı rivayetlerde olduğu gibi, Hz. Ali'nin (a.s) velayetinin haber verilmesine dair Hz. Peygamber'in (s.a.a) kaygısıyla ilişkilendirilse bile makbul bir çıkarım için yeterli görünmemektedir. Çünkü her şeyden önce söz konusu rivayetlerde eleştiri, ayetin hiçbir işin Peygamber'in (s.a.a) elinde olmadığını söylediğini zanneden kişi tarafından yöneltilmiştir. İmam (a.s) *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının"*⁴ ayetini delil getirerek bu iddiayı çürütmüş, Allah'ın her şeyi Peygamber'in (s.a.a) yetkisine bıraktığını ifade etmiş ve sonra ayetin, Peygamber'in (s.a.a), Hz. Ali'nin velayetini açıklaması bağlamında düşmanlardan çekinmesiyle ilgili olduğu biçiminde müşahhas hale getirmiştir.

İkincisi, diğer ayetlerle birlikte düşündüğümüzde ayetin, Allah'ın Peygamberi'ne yasakladığı hidayet meselesiyle ilgili olduğu anlaşılacaktır:

"Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir."⁵

1-Âli İmran, 128.

2-Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 4, s. 9.

3-Âli İmran, 154.

4-Haşr, 7.

5-Kasas, 56.

"Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin."¹

Bazı ayetlerde ise hidayet Hz. Peygamber'le ilişkilendirmiş ve Hz. Peygamber "hâdi" olarak isimlendirilmiştir: *"Şüphesiz ki sen dosdoğru yola hidayet etmekteisin"*²

Aynı şekilde Allah, Haşr suresinin 7. ayetinde ve yine *"İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven"*³ ayetinde *"iş"*ı, Hz. Peygamber'e nispet etmekte, başka ayetlerde ise işi bütünüyle kendisine tahsis etmektedir: *"Hepsi tamamen Allah'a aittir."*⁴ *"Fakat bütün işler Allah'a aittir."*⁵

Söz konusu ayette *"iş"*, Hz. Peygamber'e (s.a.a) yasaklanmıştır. Bu hakikat, Kur'ân-ı Kerim'in her şeyi Allah'ın tasarrufunda gördüğü, dilerse her şeyi bir kişiye, bu cümleden olarak Peygamberine bahşedebileceği; buna karşılık bir kimsenin bağımsız olarak bir şeyin sahibi olabileceği vehmini bütünüyle çürüttüğü ve bunu tamamıyla Allah'a nispet ettiği meselesine dönmektedir. Nitekim bu, şu ayette müşahede edilmektedir: *"Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı."*⁶

Gerçi konu ettiğimiz ayette *"iş"* (el-emr) kelimesinin başına "min" edatının getirilmesiyle bu ayet özel bir işe dair zuhur etmektedir. Nitekim rivayetlerde de "el-emr" özel bir iş olarak tefsir edilmiştir.

Hz. Peygamber'in Bekçi, Vekil, Musallat ve Zorba Olmaması

Hz. Peygamber'in risaletinin toplumsal işlerle irtibatlı olmadığına dair delil olarak kullanılan ayetler vardır. Bunlar, Hz. Peygamber'in halkın üzerinde bir egemen ve zorba ya da bekçi ve vekil olduğunu reddeden ayetlerdir.⁷ Birinci meseleye dair Kur'ân-ı Kerim'de iki ayet geçmektedir. Bunlardan biri Peygamber'in (s.a.a) halk üzerindeki

1-Neml 81

2-Şura, 52.

3-Âl-i İmran, 159.

4-Âl-i İmran, 154.

5-Ra'd, 31.

6-Enfal, 17.

7-Ahiret ve Huda: Hedef-i Biset-i Enbiya, s. 97; el-İslâm ve Usulü'l-Hüküm, s.71

hükümdarlık ve tasallutunu, diğeri de zorba olduğunu reddeden ayetlerdir:

"Onların dediklerini çok iyi biliriz ve sen onların üzerinde zorba değilsin"¹

"Öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde hükümdar değilsin"²

Bu ayetlerin her ikisi de Mekkî surelerde geçmektedir. Önceki ve sonraki ayetlerin siyakından da anlaşıldığı gibi hidayet ve iman işiyle ilgilidirler. Çünkü bu ayetlerin muhatabı müşriklerdir. Bu bakımdan Allah bu iki ayette hidayetin mecburi olmasını reddetmekte ve Peygamberine (s.a.a) şöyle demektedir: "Sen, güç kullanarak onları hidayete ulaştıramazsın. Çünkü bu işte seni onların başına hükümdar tayin etmedim." Zira ilahî sünnet, insanların kendisinin, kendi tercihleriyle hidayeti kabul etmesi şeklinde tecelli etmektedir. Eğer birisini hidayete zorlamak mecburi olsaydı Allah herkesi mümin yapabilirdi: *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederdi"*³

*"Öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde hükümdar değilsin"*⁴ ayeti bu konuyu apaçık beyan eder. Ayetin ikinci bölümü (*"Onların üzerinde hükümdar değilsin"*), *"Öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin"* birinci bölümünün tefsiridir.

Öte yandan ayetleri toplumsal meselelerle ilişkilendirerek değerlendirir ve muhataplarını da Medine'deki müminler olarak kabul edersek, Peygamber'e (s.a.a) yasaklanan şeyin, zorbalık ve güç kullanarak yönetmek olduğu anlaşılır. Böyle bir vasıf, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) siyasî hâkimiyetini kabul etme durumunda bile yasaklanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in hükümeti hakka dayandığından Allah'a ve Resul'e iman, yumuşaklık ve anlayış esasına göre gerçekleşmiştir: *"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi."*⁵ Allah'ın peygamberlerin (a.s) hükümeti karşısında tanıttığı zorbalık ve

1-Kaf, 45.

2-Gaşiye, 21-22.

3-Yunus, 99.

4-Gaşiye, 21-22.

5-Âl-i İmran, 159.

dayatmacılık esasına göre değil:

"İşte Âd, Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine asi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular."¹

Peygamber'in (s.a.a) bekçi ve vekil olduğunu reddeden ayetler de, hidayete has olmaları, müşrikler karşısında ifade edilmeleri ve imandan önce nazil olmaları bakımından önceki ayetlerle birdirler. En'am suresi 107. ayet, her iki başlığı da kapsamakta ve ondan önceki ayet Peygamber'e (s.a.a) *"sadece vahye tabi ol"* emriyle başlamaktadır: *"Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir. Allah dileyeydi ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bekçi kılmadık. Onların vekili de değilsin"*

Bu doğrultuda her ne kadar bu ayetler bekçilik ve vekillik sorumluluğunu Peygamber'in (s.a.a) omuzlarından alıyorsa da bu konuda ayetin hitabı müşrikleredir. Allame Tabatabaî bu konuda şöyle buyurur:

Allah'ın *"Biz seni onların üzerine bekçi kılmadık. Onların vekili de değilsin"* keliması, ayetin önceki kısımları gibi Peygamber'in (s.a.a) teselli edilmesiyle ilgilidir ve nefsinin sükûn bulması içindir. Bir kimsenin "bekçisi" olmaktan kastedilen galiba insanların yaşamak, gelişmek, rızık ve diğerleri gibi işlerinin yönetilmesinin yükümlülüğünü üstlenmektir. Bir kimseye vekil olmak ise kişinin işlerinin vekâleten yürütülmesi, bu vesileyle de onun adına çıkarlarını temin etmek ve zararı ondan uzak tutmak demektir. Öyleyse ayetin anlamı özetle şudur ki, ne müşriklerin tekvinî işleri, ne de dinî hayata dair işler, hiçbirisi senin sorumluluğunda olmadığına göre davetini reddetmeleri ve çağrının onlar tarafından kabul edilmemesinden mahzun olmamalısın.²

Diğer yandan bu durumun Müslümanların Peygamber'in (s.a.a) etrafında bir cemaat oluşturmalarından sonra değiştiğini, onlara bekçilik ve istikametlerinin gözetimi sorumluluğunun Hz. Peygamber'in omuzlarına yüklendiğini görüyoruz. Bir rivayette³ İbn-i Abbas şöyle der: Peygamber'e bundan daha ağır bir ayet inmedi. Bu yüzden, ashap ona "Ey Peygamber, erken ihtiyarlık peşinde dolanıyor" dediğinde, **"Hud ve Vakıa**

1-Hud, 59.

2-Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 7, s. 314.

3-Allame Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 17, s. 53, hadis: 28.

sureleri beni ihtiyarlattı" buyurdular.

Başka bir rivayette bir kişi bu meselenin sebebini sorar, Peygamber (s.a.a) de *"Emrolunduğun üzere dosdoğru ol"* ayetine işaret buyurur. İmam Humeynî (k.s), Peygamber'in (s.a.a) Şura suresindeki değil de Hud suresindeki bu ayete işaretinin hususiyetini, ayetin devamındaki sebebe bağlamıştır. Nitekim Peygamber'e (s.a.a) hitap ederken ümmetin istikametini gözetmesi de istenmiş ve bu iş Hz. Peygamber'in omuzlarına yüklenmiştir. Böyle olmasa Peygamber (s.a.a) kendi istikametini gözetmekte onu erkenden ihtiyarlatacak herhangi bir müşkül görmezdi.¹

Peygamber'in Görevinin Müjdelemek ve Korkutmakla Sınırlı Olması

Peygamber'in (s.a.a) toplumsal işlere müdahalesini reddetmek için Hz. Peygamber'i münhasıran uyarıcı ve müjdeleyici olarak isimlendiren ayetler delil getirilmiştir:

"Sen sadece bir uyarıcısın."²

"Ben inanan bir kavim için uyarıcı ve müjdeleyiciyim."³

O halde peygamberlerin insanları korkutmak ve müjdelemekten başka görevleri yoktur, onlara itaat bu sınırdadır ve toplumsal işlerle irtibatlı değildir.⁴

Bu tür bir muhtevaya sahip ayetler incelendiğinde hepsinin de kâfirler ve müşrikler karşısında tavır belirlediği müşahhaslaşmaktadır; isterse Medine'de hicretten sonra inen ayetler olsun:

"Ey ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki 'Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi' demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir."⁵

Başlangıçtaki görevin korkutmak, daha sonra da müjdelemek olması bütün peygamberler (a.s) için genel kuraldır. Buradan peygamberlerin görevinin -mantıksal yolun böyle olması ve Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin de buna delalet etmesi gibi- çeşitli aşamalar içerdiği açıkça görülmektedir.

1-Allame Meclisî, age., c. 16, s. 192, h. 28

2-Fatır, 23.

3-Âraf, 188.

4-Ahret ve Huda: Hedef-i Biset-i Enbiya, s. 97; el-İslâm ve Usulü'l-Hüküm, s.73

5-Maide, 19.

Bisetin başlangıcında, henüz yardımcı ve taraftarı bulunmadığı sırada korkutmak ve müjdelemekten başka bir işi yerine getiremezlerdi. Çünkü kâfirler ve müşriklerden başka muhatapları yoktu. Her ne kadar bu görev risaletin sonuna kadar, yani risaletlerinin coğrafi sınırlarında mümin olmayan bireyler var oldukça omuzlarında duracaksa da bu ayetler onların müminler karşısındaki görevi hakkında meseleyi açıklığa kavuşturmamaktadır. Çünkü yeni durumda muhatapları tamamen değişmiştir.

Kur'ân-ı Kerim ayetlerine dikkat edildiğinde peygamberlerin (a.s) korkutma ve müjdeleme görevi iman aşamasına kadardır ve ondan sonra bir diğer önemli vazife hem onların, hem de takipçilerinin yükümlülüğüne bırakılmaktadır. Fetih suresinde 8. ve sonraki ayetlerde bu konu gayet açıktır. Allah önce Peygamber'in (s.a.a) şahitlik, müjdeleme ve korkutma görevini beyan etmekte, bu işin gayesinin insanların Allah'a ve Resulüne iman etmesi, daha sonra da ona yardım ve saygı göstermek olduğu gösterilmekte, sonra da Peygamber'e (s.a.a) biat edenleri Allah'a biat etmişler olarak tarif etmekte, sorumluluğuna ve sözüne vefalı davranan ve Peygamber'e (s.a.a) karşı çıkmayı asla hoş karşılamayanlar övülmekte ve sözlerinden cayanlar kınanmaktadır. Bu nedenle Peygamber'in (s.a.a) buyruğuna itaat ve kulak vermek iman aşamasından sonradır, korkutma ve müjdeleme ise önceki aşamaya aittir. Bu konunun delili; cihattan, peygambere itaatten ve ona muhalefet edilmemesinden söz eden bütün ayetlerin Medenî ayetler olması, İslâm toplumuyla ilgili bulunması ve muhataplarının da müminlerden oluşmasıdır.

Burada Peygamber'in (s.a.a) görevini sadece korkutmakla veya müjdelemek ve uyarmakla sınırlayan ayetler hakkındaki soru yerinde durmaktadır.

Cevaben, önce sınırlamanın iki çeşit olduğu söylenmelidir: Hakiki sınırlama ve izafi sınırlama. İzafi sınırlama, bir şeyi başka bir şeyle ilgili özel durumlar, haller ve şartlara nispetle ölçtüğümüz yerlerde kullanılır. Bu durumda sınırlama da aynı konuya özgü olur ve başka bir konuyu kapsamaz. Fakat hakiki sınırlama, onun aksine, bütün şartlara ve her şeye şamildir. *"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı"* ayetine dikkat ettiğimizde

izafi sınırlamanın anlamı açıklığa kavuşmaktadır. Çünkü eğer hakiki sınırlama olsaydı Peygamber'in (s.a.a) işinin yemek yemek ve çarşıda dolaşmak olması lazım gelecekti. Hâlbuki sonraki ayetlere topluca bakıldığında bu sınırlamanın, müşriklerin Peygamber'e (s.a.a), yönelttiği "neden kendilerine meleklerin indirilmediği" itirazına cevap vermek üzere olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, peygamberlerin görevini korkutmak ve müjde vermekle sınırlandırmış yerlerde geçen önceki ve sonraki ayetlere müracaat ettiğimizde bütün bu sınırlandırmaların, kâfirlerin ve müşriklerin, kıyametin zamanının somut olarak söylenmesi veya azap indirilmesi ya da Peygamber'e (s.a.a) neden hazine indirilmediği ve beraberinde bir meleğin bulunmadığı gibi yersiz istekleri karşısında ortaya konduğunu görüyoruz.

"Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi demelerinden dolayı adeta sana vahyolunanın bir kısmını terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacak. Sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir."¹

Kur'ân, hiçbir zaman Peygamber'in (s.a.a) bu işlerdeki gerçek görevini sınırlandırma niyetinde olmamıştır.

Bu yerlerde geçen sınırlandırmanın izafi olduğunun bir diğer delili de Peygamber'in (s.a.a) görevlerinin farklı farklı olmasıdır. Sınırlandırmanın söz konusu edildiği ve onun vazifelerinden bahseden tüm ayetlerde, öyle ki bazıları Hz. Peygamber'i sadece ikaz edici olarak nitelemekte, bazıları korkutucu ve müjdeleyici şeklinde isimlendirmekte, sınırlandırmaya ihtiyacın bulunmadığı bir kısmı da bu görevleri ayrıntılı olarak beyan etmektedir.

"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak."²

2. Peygamber'in (s.a.a) Velayeti ve Onun Müminlere Önceliğini Konu Eden Ayetler.

Daha önce (çalışmanın önceki bölümünde) velayetin anlamından

1-Hud, 12.

2-Ahzab, 45-46.

bahsetmiş ve bu kelimenin, daima bireysel veya toplumsal işlere hâkimiyet türüyle birlikte olduğu sonucunu çıkarmıştık. Bu sebeple burada, Peygamber'in (s.a.a) velayetini gündeme getiren ayetler çerçevesinde bu velayetin sınırlarını inceleyeceğiz.

Eskiden beri Peygamber'in (s.a.a) velayetinden, onun işler üzerindeki hâkimiyetini kabul eden görüşle bahseden kimseler, velayetin çerçevesi için muhtelif boyutları söz konusu etmişlerdir. Nitekim en kısıtlayıcı olanları, toplumsal ve şahsi işlere mahsus olan velayettir. Fakat son olarak velayetin anlamına özgü bir telakkiyle ve nebilerin toplumsal işlere müdahalesi hakkında menfî görüşle Peygamber'in (s.a.a) velayetini, çocuklar ve deliler gibi kendiîşlerini idare edebilecek yeterlilikle olmayanlarla kısıtlayan iddialar ortaya atılmıştır. Sonra da *"Peygamber, müminlere kendi nefislerinden daha önceliklidir"* ayeti uyarınca, Peygamber'in (s.a.a) müminlerin işleriyle ilgili olarak onlara kendilerinden önceliği bulunduğundan bahsedilmesindeki velayet, bu tür işlerde müminlerin velayeti ile Peygamber (s.a.a) arasında çelişki oluşacak konuya hasredilmektedir.² Hairi Yezdî burada velayeti sarîh biçimde "yeterlilik" konusuna mahsus kabul etmekte ve bu yüzden Ayetullah Cevadî Âmulî tarafından ortaya atılmış "âkil insanların velayeti" tabirini, âkil olmakla velayet arasında çelişki bulunduğu gerekçesiyle eleştirmektedir.

Öyle görünüyor ki muhterem münekkîd, makalenin³ aslına bakmamıştır. Çünkü makalede ayrıntılı olarak mallarını kullanamayacaklar üzerindeki velayet ile topluma velayet arasındaki farktan söz edilmiş ve her birinin ahkâmı ayrı ayrı açıklanmıştır. Buna ilaveten eleştiriye cevap verirken bu konu tekrar izah edilmiştir.

Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) teşriî velayeti konusunu ve bunun anlamını aydınlatmak için şu noktaya dikkat etmek zaruridir: Peygamber'in (s.a.a) teşriî velayeti hakkında konuşurken kastedilen, toplumun işlerinin yürütülmesi ve yasama meselesidir. Bu, ister halkın seçimiyle gerçekleşsin, ister diktatör devletlerdeki gibi zorbalıkla, ister Allah tarafından atanmak suretiyle olsun tüm alanlarda bir kişi tarafından toplumun üzerinde hâkimiyet ve velayetin var olması gereğini konu

1-Ahzab, 6.

2-Mecelle-i Hükümet-i İslamî, S. 2, s. 224.

3-Mecelle-i Hükümet-i İslamî, S. 1, s. 55

eden, toplumun bir emirinin bulunması zarureti ve emaret bahsinin kendisidir. Çünkü halkın bir şahsı işlerin idaresi için seçtiği ve işlerin çekip çevrilmesini kendisine devrettiği yerlerde bile toplumun idaresi için kanun vazetme, onları icraya ve yasaları çiğneyenleri cezalandırma mecburiyeti vardır. Hatta bundan hoşnut olmasalar dahi bireylerin şahsî işlerinin çoğuna da müdahalede bulunulur. Bundan dolayı toplum için devleti kabul etme zorunluluğu, toplumun işleriyle ilgili olarak hâkime ait bir velayet tarzını kabul etmeyi gerektirir.

Ayetullah Cevadi Âmulî'nin, makalesine yöneltilen eleştiriye verdiği cevapta da geçtiği gibi, velayetin "yeterlilik" konusuna mahsus kabul edilmesinin fıkıh bablarında bile birçok çelişkileri vardır. Çünkü kaza, hudud, cihad, emri maruf ve nehyi münker, hatta kızların izdivacı, Cuma namazı gibi muhtelif bablarda, hiçbirisi yeterlilik sahibi olmayanın mütevellisi meselesiyle bağı bulunmayan imam, fakihler, baba vs. tarafından üstlenilen velayetlerle karşılaşırız. Hatta Cuma namazı babında bir grup fakih, bazı rivayetlere dayanarak İmam-ı Masum'u (a.s) namazı icra edecek müteveli kabul etmiş ve gaybet zamanında namazın ikamesini caiz görmemiştir.

"Peygamber, müminlere kendi nefislerinden daha önceliklidir" ayeti hakkında, ayetin zâhirinin -Ayetullah Cevadi Âmulî' ve diğer müfessirlerin söylediği gibi- Peygamber'in (s.a.a) müminlerin velayetiyle ilgili değil, müminlerin kendileriyle ilgili olarak önceliği bulunduğuna delalet ettiği belirtilmiştir. Hairî'nin sözünden anlaşılan ve Peygamber'in (s.a.a) onlara önceliğinin anlamı ise onların işleri ve hallerinde öncelik sıralaması bulunduğuudur. Nitekim eğer Peygamber (s.a.a) bir konuda karar alırsa, hatta onların şahsî işleriyle irtibatlı bile olsa o konuda fikir beyan etmede artık sıra kendilerine gelmeyecektir. Fakat eğer Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) görüşü yoksa -müminlerin eliyle sağlıklı biçimde idare edilen çoğu işte olduğu gibi- onlar bizzat işleri çekip çevirmekle meşgul olabilirler. Tıpkı bu mevzunun "Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur"² ayetinden çıkarılması gibi. Çünkü bu ayet-i şerifenin nazil olmasının sebebi, Peygamber'in (s.a.a) şahsî bir işe, yani Zeyneb Bint-i Cahş'ın evliliğine yanlış bir toplumsal geleneği

1-Mecelle-i Hükümet-i İslamî, S. 2, s. 239

2-Ahzab, 36.

bertaraf etmek için müdahalesi ve hüküm vermesiydi. Ayet, Hz. Peygamber'in müminlerin şahsi ve toplumsal işlerindeki önceliğini beyan etmektedir.

Öyle anlaşıyor ki Peygamber'in (s.a.a) ismeti göz önünde bulundurulduğunda O'nun bireylerin şahsi işleri üzerinde nereye kadar velayeti bulunduğundan bahsetmek manasızdır, her ne kadar diğer tartışmalarda velayet-i fakihin çerçevesini belirginleştirmek için gerekli bir iş gibi gözükse de. Bu yüzden burada bu meseleden sarf-ı nazar ederek Allame Tabatabaî'nin "Peygamber, müminlere kendi nefislerinden..." ayeti hakkındaki sözüyle konuyu nihayete erdiriyoruz:

Müminlerin nefisleri, müminlerin kendileridir. Öyleyse ayetin anlamı, Peygamber'in (s.a.a) onlara onlardan önceliği vardır ve önceliğin anlamı da, onlarla başkaları arasında bir iş ortaya çıktığında Peygamber'in (s.a.a) tarafının rüçhaniyetidir. Şu halde özetle, mümin kendisi için korunma, muhabbet, murakabe, üstünlük, daveti kabul etme ve iradeyi hayata geçirmeye kail olsa da Peygamber (s.a.a) o işe kendisinden önceliklidir. Eğer bunlardan birinde Peygamber (s.a.a) ile kendisi arasında bir durum doğsa Peygamber'in tarafının ona rüçhaniyeti vardır.¹

Rivayetlerde de bu konu çeşitli şekillerden ifade edilmiştir. "*Veliniz sadece Allah'tır...*" ayeti hakkındaki rivayete dair tartışmayı (çalışmada) sonraki bölüme bırakıyoruz. "*Peygamber, müminlere kendi nefislerinden...*" ayeti hakkında da Şia ve Ehl-i Sünnet'ten, Peygamber'in (s.a.a) bu ayet-i şerifeye istinaden Hz. Ali'yi (a.s) insanların velayetine tayin ettiğine ve "**Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır**" buyurduğuna ilişkin pek çok rivayet nakledilmiştir. İmam Musa b. Cafer'den bir rivayette, Peygamber'in (s.a.a), vefatından on dokuz gün önce bu meseleyi üçüncü kez halka beyan ettiği nakledilmiştir.²

Başka bir rivayette İmam (a.s) ve Peygamber'in (s.a.a) velayeti babanın oğlu üzerindeki velayetine benzetilmiştir. Buna göre oğlun babasına itaat etme gereği vardır ve eğer oğul fakirse baba da onun harcamalarını üstlenmelidir. Bu durumda müminlere de Peygamber'e (s.a.a) itaat etmeleri farzdır ve Peygamber de (s.a.a) onlarla dayanışmayı sorumluluğuna almalıdır. Sonra aynı makam Hz. Ali (a.s) ve diğer İmamlar (a.s) için beyan edilir ve "*Ailenize iyilikte bulunun*" ayeti onun

1-Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 16, s. 276.

2-Allame Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 22, s. 489, hadis: 35.

baba olmasının delili olarak gösterilir.¹

3. Peygamber'in (s.a.a) Hükümüne Dikkat Çeken Ayetler

Peygamber'in (s) siyasî hâkimiyetiyle ilgili üçüncü grup ayetler, O'nu insanlar arasında hâkim olarak tanıtmaktadır. Bu ayetler Kur'ân-ı Kerim'de üç şekilde söz konusu edilmiştir: Bir grup ayet, kitabın Hz. Peygamber'e gönderilmesinin hedefini insanlar arasında hükmetmek olarak tanımlar:

"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik."²

Diğer grup, imanın gereğini Peygamber'i (s.a.a) müminler arasındaki ihtilaflı işlerde hakem tayin etmek ve onun hükmüne teslim olmakta görür:

"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükmü içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."³

Üçüncü grup, Peygamber'in (s.a.a) onların işlerindeki öncelikli hükmünü uygulamaya sokarak bu konularda tercihte bulunmalarını yasaklamaktadır:

"Allah ve Rasülü bir işe hüküm verdiği zaman inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur."⁴

(Çalışmada) önceki bahislerde Kur'ân-ı Kerim'de "hüküm"ün yasama ve teşriî meselesiyle irtibatlı olduğunu söylemiştik. Çünkü hüküm münhasıran Allah'ın tasarrufundadır:

"Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek, Allah'a mahsustur."⁵

Bazen Kitab'a ve kimi zaman da peygamberlere nispet edilmiştir. Bu

1-Allame Meclisî, age., c. 27, s. 243.

2-Nisa, 105.

3-Nisa, 65.

4-Ahzab, 36.

5-Şura, 10.

sebeple Allah'ın teşrii Kitab ve peygamberlerin (a.s) kelimî formunda insanların ihtiyaç duyduğu küllî ahkâmı beyan etmektedir. Tıpkı şu ayet-i şerifin delalet ettiği gibi:

"Bu Kitab'ı, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın diye indirdik..."¹

Çeşitli şartlara bağlı olan devlet işleri ve aynı şekilde muhtelif konularda genel yasalara göre verilmiş yargı hükümleri Peygamber'in (s.a.a) uhdesindedir:

"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik."²

Allame Tabatabaî (k.s) bu konuda şöyle der:

Peygamber'e (s.a.a) itaat iki bakımdandır: Biri, Kur'ân-ı Kerim'in mücmellerinin ve onunla ilgili ve irtibatlı olanların izahından oluşan Allah'ın kitapta yer vermeksizin ona vahyettiği teşrii yönüdür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Sana zikri indirdik..."* İkincisi, onun devlet ve yargı velayeti işiyle ilgili kendi kararlarıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar arasında hükmedesin diye..."* Bu, yargı kanunlarının zâhirine göre insanlar arasında hükmeden ve yine önemli işlerde kendisiyle hükmedilen kararları kapsamaktadır. Allah, bu kararlar konusunda insanlarla meşveret etmesini ona emretmiştir: *"İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven."* Meşverete halkı dâhil etmiş ama karar almada Peygamber'i (s.a.a) tek başına zikretmiştir.³

Rivayetler de, hükmetmeyi Peygamber'le (s.a.a) ilişkilendiren ayetlerin deliliyle insanların din ve dünya işlerinin yürütülmesinin ona havale edilmesini söz konusu etmektedir. İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Hayır, andolsun ki Allah Rasulullah'tan ve İmamlardan başka yarattıklarından hiç kimseye işi havale etmemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik."⁴*

1-Nahl, 64.

2-Nisa, 105.

3-Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 4, s. 388.

4-Kuleynî, *Usûl-i Kâfî*, c. 1, s. 267, hadis: 8 .

Başka bir rivayette İmam Sadık'tan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

Allah Azze ve Celle peygamberini terbiye etti. Terbiyeyi tamamladığında şöyle buyurdu: *"Şüphesiz sen büyük bir ahlak üzeresin"* Sonra kullarını yönetmesi için dinin ve ümmetin işlerini ona havale etti. Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: *"Peygamber size ne veriyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının."*

Peygamber'in (s.a.a) Hükmünün Anlamı

Ayetlerin siyaki, Ahzab suresi 36. ayet için ihtimal verilmiş² tahkim yargısına özgü kılınmasına aykırıdır. Çünkü her şeyden önce, ayetler ve rivayetlerden anlaşılacağı gibi, Peygamber'e (s.a.a) ait bu hüküm, ona havale edilmiş ve alanı da müminlerin din ve toplum işleri olan Allah'ın inhisarındaki hükmün aynıdır. İkinci olarak *"Hayır, Rabbine andolsun ki (...) verdiğin hükmü (...) kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar"* ayetinde de önceki ayetlere atıfta bulunarak, başta *"Allah'a itaat edin, Resule itaat edin..."* ayetinin geldiğini, daha sonra da, *"ne zaman insanlara Allah'ın indirdiği şeye doğru ve Resulün yanına gelin söylense münafıkların Resule sırt çevirdiği"* meselesine yöneldiğini görüyoruz. Sonra bu külli hüküm bütün peygamberler hakkında *"Biz her peygamberi, Allah'ın izniyle ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik"* şeklinde söz konusu edilmiştir. Daha sonra da konumuz olan ayet nazil olmuş ve müminleri, birincisi, peygamberi kendi aralarında hakem tayin eden, yani onu hakem yapmaya mecbur tutan; ikincisi de canı gönülden onun hükmüne razı ve teslim olan kimseler olarak göstermiştir. Sonraki ayette, Peygamber (s.a.a) tarafından sadır olma ihtimali bulunan ahkâmdan birini *"Eğer onlara birbirlerini öldürme veya şehir ve diyarlarından çıkma emri verseydik çok azı dışında bunu yapmazlardı"* içeriğiyle izah eder. İmam Sadık'tan (a.s) bir rivayette *"Hayır, Rabbine andolsun ki (...) iman etmiş olmazlar"* ayetini izah ederken şöyle denmektedir:

"Şayet bir kavim bir tek olan ve şeriki bulunmayan Allah'a ibadet eder, namazı kılar, zekâtı verir, Beyt'i hacceder ve Ramazan ayı orucunu tutar da sonra kalkıp Allah'ın veya peygamberin yaptığı şeye itiraz edip neden bunun aksini yapmadığını söylerse yahut dile getirmese bile

1-Kuleynî, age., c. 1, s. 266, hadis: 4

2-Mecelle-i Hükümet-i İslamî, S. 2, s. 224.

kalbinde böyle bir şey bulursa müşrik olmuş demektir." Sonra *"Hayır, Rabbine andolsun ki (...) iman etmiş olmazlar"* ayetini okudu. Sonra Ebu Abdullah'a dedi ki: "Teslim olmak görevinizdir."¹

Üçüncüsü, Peygamber'in (s) hükmünün tahkim yargıçlığına hamledilmesi için -daha önce de izah edildiği gibi- delil konusu yapılan ayette mesele gayet açıktır. Çünkü orada esas itibariyle sözü edilen, işlerde hüküm vermeye hamledilmesini kabul etmek veya kabul etmemek değildir. Bilakis tartışma, ne zaman Allah'tan ve Resulünden zorunlu bir emir sadır olsa artık müminlerin tercih hakkı bulunmadığı, yani normal olarak onların tercihinin bağlı işlerin bile Allah ve Resulünün hükmüyle ellerinden alınacağı üzerinedir. Bu mesele, Peygamber'in (s.a.a) hükmünün, muhtelif konularda verdiği bütün buyrukları kapsadığını anlatmaktadır. Hatta bu hükümlerle amel edilmesi, kendisi hazır bulunsa da bulunmasa da uygulanması lazım gelenler cümlesindendir. Onun yokluğunda da olsa eğer ortaya Peygamber (s.a.a) tarafından hükmü verilmiş bir mesele çıksa onunla amel etmek gerekir.

4. Peygamber'i (s) Toplumsal İşlerde Eksen Olarak Tarif Eden Ayetler

Toplumda Adaleti Sağlamada Peygamberler'in Eksen Olması

Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerin bisetinin hedeflerinden birini toplumda adaleti sağlamak olarak tarif eder:

"Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik."²

Sosyal adalet, tarih boyunca beşer toplumlarının arzularından biri olmuştur ve hala da böyledir. Bir şekilde toplumun idaresini üstlenmiş veya üstlenmek isteyen kimseler adaleti topluma müjdelerler. Allah da peygamberleri (a.s) aynı hedefle insanların arasına göndermiş; Kitap ve Mizan'dan oluşan gerekli araçları onların istifadesine sunmuştur. (Peygamberler konu olduğunda adaletin, insanın maddi hayatından çok daha geniş bir daireyi kapsadığını söylemeyi ihmal etmeyelim.)

1-Kuleynî, *Usûl-i Kâfi*, c. 2, s. 398, "Babu's-Şirk", hadis: 6.

2-Hadid, 25.

Ayet-i şerifte mevcut bulunan -ve Allah'ın değiştirilemez sünnetlerinin parçası olan- nokta, halkın Allah'ın teşrii hidayetini kabul etmede özgür olduğudur. Bu sebeple peygamberlerin liderliği güç ve zorlama temelinde değil, iman esasına göre gerçekleşir. Bu ayette de toplumda adaleti gerçekleştirmenin eksenleri olarak masumların liderliği ve kanunu teminden sonra adalet için kıyam, halkın uhdesine verilmiştir. Şaşırtıcı olan şudur ki, toplumun ıslahı için zorunlu şeylerden biri olan zorlayıcı erk, sonraki aşamaya bırakılmıştır ve burada hedef de peygamberlere (a.s) ve Allah'a yardım olarak beyan edilmiştir:

"Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür."¹

Sonuç itibariyle, peygamberler (a.s) vesilesiyle toplumda adaletin icra edilmesi onlara imandan sonra gerçekleşecektir. Bu aşamadan önce -daha önce geçtiği gibi- onların görevi, kâfirlerin ve müşriklerin iman etmesi için ikazdır. Aslında bu da adaletin bir başka türüdür. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in mantığında *"Şirk en büyük zulümdür."*² Buradan, neden bir kısım peygamberlerin (a.s) halkın liderliğini üstlenmedikleri sorusunun cevabı da verilmiş olmaktadır. Bunun sebebini muhatapları olan kavimler tarafından kabul görmemelerinde aramak gerekir. Öyle ki onlara tabi mümin bir toplumun gerçekleşme şartları henüz hazırlanmış değildir.

Sosyal İşlere Katılma Sırasında Peygamber'den (a.s) İzin Almak

Nur suresinde Allah, toplumsal işlerde Peygamber'in (s.a.a) eksen olduğunu vurgulamakta ve müminleri bu işlerde ona tabi olan kimseler olarak göstermektedir:

"Müminler, ancak Allah'a ve Resulüne inanmış kimselerdir. Onunla bir iş üzerinde birlikteyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. İşte bunlar Allah'a ve Resulüne inanmış kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde sen de onlardan dilediğine izin ver, onlar için Allah'tan bağışlanma dile."³

1-Hadid, 25.

2-Lokman, 13.

3-Nur, 62.

Bu ayet-i şerife, müminlerin liderliği rolünü Peygamber'e (s.a.a) vermekte, toplumsal işlerin şahsi işlere olan önceliğini beyan etmekte ve sosyal işlerde hiç kimsenin başına buyruk davranmaya, kendi görüşüne göre hareket etmeye hakkı olmadığı uyarısında bulunmaktadır. Bütün bu işler Peygamber'in (s.a.a) izniyle yürütülmelidir. Tabii ki Peygambere de talimat verilerek, kişilerin şahsi sorunlarını gidermek için ondan izin istemelerine müsaade edilmiştir. Fakat bu izin de Hz. Peygamber'in (s.a.a) isteğine bağlıdır. Sonraki ayette de bu eksen oluşa bir başka şekilde dikkat çekilmekte ve bir lider olarak Peygamber'in (s.a.a) daveti başkalarının davetinden ayrı telakki edilmektedir. Onun buyruklarına muhalefetin, fitne çıkması veya azap inmesi biçimindeki zarar verici etkilerine odaklanılmaktadır:

"Peygamber'i kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."¹

Allame Tabatabaî bu konuda şöyle buyurur:

Resul'ü çağırarak, insanları herhangi bir işe çağırmaktan ibarettir. Tıpkı imana ve salih amele, toplumsal işlerde meşverete, Cuma namazına çağırma, dünyevi veya uhrevi işlerinde onlara talimat vermek gibi. O halde bunların hepsi Peygamber (s.a.a) tarafından yapılmış çağrılar sayılır.²

Böylelikle ayetlerin siyakına bakınca, Resul'ü çağırmaktan muradın insanların Allah'ın Resulü'ne başka insanlara seslenir gibi ismiyle seslenmesi veya *"muhalefet edenleri sakındır"*daki emre muhalefetten maksadın Allah'ın buyruğu olması ihtimali ortadan kalkmaktadır. Bu ihtimalleri doğru saysak bile Peygamber'in (s.a.a) toplumsal işlerde eksen olmasına dair ayetlerdeki berraklık yerinde kalacaktır.

Peygamber'in (s.a.a) Toplumun Mali İşlerinde Eksen Olması

Toplumsal işlerdeki önemli eksenlerden biri de mali faaliyetlerdir. İslâm'da toplumsal adaletin gerçekleştirilmesi için üç önemli eksen göz önünde bulundurulmuştur. Bunların her üçü de toplumun lideri olarak

1-Nur, 63.

2-Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 15, s. 166.

Peygamber'in (s.a.a) tasarrufuna verilmiştir. Zekât, hums ve enfal bu üç ekseni oluşturur. (Gerçi vacip ve müstahap sadakalar ve kefaretlar de bu alanda ele alınabilir ama bunların daha çok bireysel boyutu vardır ve öngörülebilir de değildirler.)

Allah, Peygamber'i (s.a.a) zekât işlerinin mütevellisi tayin etmiş ve müminlerden, Allah ve Peygamber (s.a.a) tarafından kendilerine verilmiş paya rıza göstermelerini istemiştir: *"Eğer onlar Allah ve Resulünün kendilerine verdiği razi olup, 'Allah bize yeter, yakında bize Allah da lütfünden verecek, Resulü de. Biz yalnız Allah'a rağbet edenleriz' deselerdi..."*¹

Bireylerin payını ve zekât alacakları belirleyen peygamberdir (s.a.a). Buna ilaveten, uygulama alanlarından biri olan "Allah yolunda" kalemi, harcama sırasında gözetime ihtiyaç duyulmaktadır.

Enfal ve hums da zekât gibidir; bunun dışında enfal, sadece Allah'a aittir:

"Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah ve Peygamber'e aittir."²

Fakat humusta başka bireyler de ortaktır:

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne..."³

Burada önemli olan ve her iki babın rivayetlerinin delalet ettiği şey, Peygamber'in (s.a.a) ve ondan sonra da İmam'ın (a.s) hums ve enfal üzerindeki gözetimidir. Öyle ki bu ikisi onların nazarı altında sarf edilecektir. Her ne kadar Peygamber (s.a.a) ve İmam (a.s) şahsî işleri için bu iki kaynaktan yararlanabileceklerse de en önemli sarf kalemi devlet işlerinin idaresi ve toplumsal adalet içindir. Bu rivayetler arasında, humsun vacip olduğu alanları beyandan sonra şöyle buyrulmuş bir hadis vardır: "Allah'ın hissesi ve Resulullah'ın payı vardır. Resulullah'tan sonra da ululemrin payı vardır."⁴

Rivayetin devamında velayet sahibi, humsu diğer ortaklar arasında taksim eden kişi olarak tanıtılmaktadır. Eğer onların ihtiyaçları giderildikten sonra artarsa onu vâliye ait sayar, yok eğer eksik kalırsa onu

1-Tevbe, 59.

2-Enfal, 1.

3-Enfal, 41.

4-Kuleynî, *Usûl-i Kâfî*, c. 1, s. 540, "Babu'l-Fey ve'l-Enfal ve Tefsiru'l-Hums".

tamamlama görevi yine velayet sahibinin omzundadır.¹

Velayet sahibinin nezdindeki malların harcanması hakkında da şöyle buyurur: Bundan sonra mallar Allah'ın dinine yardım, İslâm'ı takviyeye yarayacak maslahatta, içinde umumun maslahatı bulunan cihat ve benzeri cihetlerde dinin kuvvetlendirilmesi için kullanılır, bunda az ya da çok kendisi için pay yoktur.²

Bunun ardından ganimetler meselesine girer ve onu Peygamber'in (s.a.a) ve sonra da velayet sahibinin tasarrufuna bırakır.³

Başka rivayetler de aynı muhtevayı nakletmişlerdir.⁴

5. Müminleri Peygamber'e (s.a.a) İmana Çağırın Ayetler

Kur'ân-ı Kerim'de müminleri Allah'a ve Resulüne (s.a.a) imana çağırın ayetler vardır. Bu ayetlerin bir kısmında Allah ve Resulünün (s.a.a), her ikisi de zikredilmiştir:

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine (...) iman edin..."⁵

Bu ayetler de istenen doğrultuda delil getirmek için kâfi gelse de kalpteki imanın mertebelerine hamledilmesi mümkün olduğundan, bu konuda müminleri Rasûle imana davet eden bir ayet zikredeceğiz:

**"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın
ki O, size rahmetinden iki kat versin"⁶**

Bu ayette müminler Resule (s.a.a) imana davet edilmişlerdir. Daha önce Allah'a, Resule ve kitaba imana çağrıldıkları göz önünde bulundurulursa bu ayette bir nokta gizlidir. Allame Tabatabaî bu konuda şöyle söyler:

Resule imandan maksat, ona tam tabiiyyet ve emirlerinde ve sakındırdıklarında ona kâmil itaattir. Bunlar ister şeriat ahkâmından bir hüküm olsun, ister ümmetin işlerinin velayeti bakımından ondan sadır

1-Kuleynî, *Usûl-i Kâfî*, c. 1, s. 540, "Babu'l-Fey ve'l-Enfal ve Tefsiru'l-Hums".

2-Kuleynî, age., s. 540.

3-Kuleynî, *Usul-i Kafi*, c. 1, s. 540, "Babu'l-Fey ve'l-Enfal ve Tefsiru'l-Hums".

4-Kuleyni, age., s. 544.

5-Nisa, 136.

6-Hadid, 28.

olmuş olsun.¹

Bu ayet-i şerifeyi, nebilerin bisetinin hedefini adaleti tesis olarak tanıtan önceki ayetlere ilave ederek hesaba kattığımızda ve Resul'e –ki O dünyada insanların onun vasıtasıyla hareket ettikleri Allah tarafından bir nurdur- iman sonucuna yöneldiğimizde mesele gayet açık hale gelir: Allah Peygamberine tam itaat istemiş ve onu insanların işleri üzerine hâkim kılmıştır.

1-Allame Tabatabaî, *Tefsiru'l-Mizan*, c. 19, s. 174.